

Den smilende sol

En aarhusiansk verdenshistorie

Elsebeth Aasted Schanz

Den Gamle By er under protektion af
Hendes Majestæt Dronning Margrethe II

Redaktion	Elsebeth Aasted Schanz og Thomas Bloch Ravn
Papir	150 g Hello Silk
Skrift	Adobe Garamond
Fotos	Den Gamle By
Layout	Narayana Press og Elsebeth Aasted Schanz
Tryk	Narayana Press
ISBN	978-87-89328-64-5
Omslag	Forside: Solmærket på gavlvæg ved Vestergade i Aarhus Bagside: Det første solmærke fra 1975

Den Gamle Bys historiske hæfter:

Lægeplanter fra Apotekerhaven i Den Gamle By, nr. 1, 2007

Farvel og tobak? Tobakken er kommet på museum, nr. 2, 2009

Den smilende sol. En aarhusiansk verdenshistorie, nr. 3, 2011

Forord

Den Gamle By har i mange år været et nationalt museum, og i 2011 fik museet også til opgave at fortælle Aarhus' historie. I den forbindelse har vi taget fat på at identificere og fortælle en række af de historier, der skiller Aarhus ud fra andre byer.

Made in Aarhus er arbejdstitlen, og det er planen, at arbejdet skal resultere i en hel mosaik af historier, der tilsammen giver et billede af, hvad det er, der gør Aarhus til Aarhus.

En af de markante Aarhushistorier er den smilende sol med budskabet Atomraft? Nej tak. Solmærket blev tegnet i Aarhus i 1975, og det bruges i dag af a-kraft modstandere verden over. Som sådan er det måske den Aarhus-opfindelse, der har opnået den største udbredelse.

Vi har erfaret, at kun de færreste kender historien, så da det blev overdraget til Den Gamle By også at fortælle Aarhus' historie, var der ingen tvivl om, at solmærket havde høj prioritet.

Museumsinspektør Elsebeth Aasted Schanz har undersøgt historien og skrevet den til Den Gamle Bys årbog 2011, og nu udgives den også som nummer tre i serien Den Gamle Bys historiske hæfter.

Thomas Bloch Ravn
Museumsdirektør

Den smilende sol

En aarhusiansk verdenshistorie

I april 1975 blev solmærket tegnet i Aarhus. Det blev hurtigt kendt og elsket både udenfor byens og landets grænser. I dag er den smilende sol det mest udbredte logo i hele verden. Museumsinspektør, ph.d. Elsebeth Aasted Schanz fortæller her historien om det lille mærke med den store udbredelse.

En sjælden gang sker det, at et motiv med sikker præcision rammer noget centralt i sit udtryk, som uafhængig af tid og sted bevarer en friskhed og aktualitet. Det er netop tilfældet med den lille, optimistiske, smilende sol, som venligt siger nej tak til atomkraft. Den er så enkel i sin udførelse, at det kan undre, at den er blevet så massivt verdenskendt, som tilfældet er. Men måske er det netop i det enkle udtryk, at styrken skal findes. Meddelelsen er klar og umiddelbar aflæselig. Teksten overskuelig og ikke til at tage fejl af. Den har den tydelighed, som også en plakat og en reklame skal have: Noget der fanger blikket og en entydig hensigt, som kan forstås og aflæses i forbifarten. Og så har den lattermilde sol det, et logo fordrer: Genkendelighed, for man husker det allerede

Sådan så det første solmærke ud, som kom på gaden 1. maj 1975. Aktivisterne måtte selv klistre nåle fast bag på brikken.

Den 21-årige aktivist og økonomistuderende Anne Lund tegnede i april 1975 det soltegn, som i dag er verdenskendt.

efter det første møde. Og glæder sig, hver gang man støder på det.

Solmærket

Den smilende sol så dagens lys i Aarhus i april 1975. Efter sigende voksede den frem i en hurtig bevægelse ved et køkkenbord i Klostergade. Her boede den 21-årige Anne Lund, som studerede økonomi, i et lejet klubværelse i nummer 6-8. Hun var engageret i anti-atombevægelsen, og det var på den baggrund, hun en dag i april havde sat sig med blyant og papir ved køkkenbordet.

Under et planlægningsmøde i gruppen fandt aktivisterne ud af, at de havde brug for et logo, som kunne gøre opmærksom på deres sag. Anne Lund hentede sin skitse og medaktivisten Søren Lisberg kunne straks se kvaliteten i den og at den egnete sig til et logo. Han var med til at fokusere mærket, og i tidens ånd blev det fremlagt og diskuteret i bevægelsen, indtil der var enighed om det endelige udtryk. Senere blev mærket rentegnet af en grafiker, men de første mærker, der blev sat i omløb, var i Anne Lunds karakteristiske og lidt naive streg.

Der blev flaks fremstillet 500 små plastikbrikker, som blev sat til salg ved 1. maj demonstrationerne i Aarhus. De var frygteligt grimme og dårligt produceret, fortæller Anne Lund, men bevægelsen var i sidste øjeblik med at få logoet mangfoldiggjort til 1. maj, og der var ingen af de fabrikker, som fremstillede badges, der havde tid til at påtage sig opgaven med solmærket. Altså blev det et firma i Esbjerg, der i elvte time stansede 500 plastikbrikker ud. Anne Lund og hendes medaktivister sad derefter i timevis på klubværelset i Klostergade og klistrede nåle bag på brikkerne med epoxylim. Brikkerne var spredt overalt på det lille værelse, selv i køkkenskabene, husker Anne Lund. De hjemmelavede badges blev revet væk, straks de kom på gaden.

Siden blev den grimme plastikbrik fremstillet som en rigtig badge og logoet nåede en udbredelse, som er enestående. Faktisk har det fået status af et ikon som det mest kendte og udbredte logo i hele verden. Det menes at være fremstillet i mere end 35.000.000 eksemplarer på flere end 45 sprog. At holde fuldstændigt styr på, hvor mange og hvor logoet dukker op, er ikke muligt, fordi det raskt væk fremstilles uden hensyntagen til den udtagede copyright.

Solmærket er udbredt i hele verden og findes på flere end 45 forskellige sprog. Her ses det på dansk, tysk, italiensk og japansk.

Søren Lisberg var, som Anne Lund, aktiv i OOA og han kunne med det samme se solmærkets værdi. Foto Flemming Krogh, Scanpix.

Mærkets gule skive og sorte skrift er inspireret af atomadvarselsskiltene, som benytter sig af, at den gule farve lyser op og fanger blikket. I den sammenhæng signalerer farven også, at der er fare på færde. Fra midten af den gule kapsel kigger den glade sol frem. I dag er den entydig rød, men oprindeligt var farven mere over i det orange, en tidstypisk nuance for 1970'erne. Solens stråler er små og tindrende med en blød bue imellem, men et enkelt sted på solens venstre side er der pludselig en stråle, som i kådhed strækker sig længere ud end de andre. En virkningsfuld detalje, som skaber bevægelse i motivet. Øjne, næse og mund er enkle hurtige streger, der dog umiskendeligt tegner et fornøjet ansigt. Med sin milde venlighed signalerer logoet "kom mig i møde, for jeg kommer dig i møde uden forbehold". Også teksten er venlig uden på nogen måde at virke vag. Atomkraft?, lyder spørgsmålet og svaret falder prompte: Nej tak. Men der er ikke et udråbstegn efter nej tak, altså ingen grund til at råbe højt, bare en fast markering af en holdning. Mærket lægger med andre ord op til dialog. Her er ingen knyttede nævner eller truende adfærd, ingen varslende om død og ødelæggelse. Tværtimod anviser vores strålende sol en alternativ vej til energi. "Jeg er lige her", siger den, "og jeg har masser af varme og energi, brug mig". Her er ingen forurettelse eller løftede pegefingre. Det er et skoleeksempel på, at tingene ikke behøver at være provokerende eller direkte stødende for at have gennemslagskraft og effekt. Her er det humoren og det milde udtryk, der dominerer.

Selv fortæller Anne Lund i et interview til information 25. juli 2007 om sin hensigt med mærket:

En ukendt ophavsmand har følt sig kaldet til at pynte på det oprindelige soltegn med en knyttet næve, et tegnsprog som Anne Lund netop meget bevidst gik udenom.

At solmærket fortsat er populært og efterspurgt i dag, vidner denne internetside fra Punkshop om. En del af indtægterne fra salget går til Fonden OOA.

“Solmærket repræsenterer et brud på den venstreorienterede æstetik omkring sådan nogle mærker i både sprogbrug og udtryk. Der er ikke noget med knyttet næve og røde faner. Og det var faktisk meget bevidst fra min side, at det skulle være et udtryk, som en pæn dame ville gå med på pæn trenchcoat. Det er et venligt og høfligt mærke, som pænt siger nej tak, efter man har overvejet sagen. En dialogisk samtaleform”.

Skønt der er taget patent på mærket og det dermed i juridisk forstand er beskyttet mod misbrug i enhver henseende, er der alligevel nogen, der tror, de kan forbedre mærket ved at ændre på det. Den truende, knyttede næve, som Anne Lund fortæller, at hun bevidst er søgt udenom, har en ukendt initiativtager på et senere tidspunkt tilføjet tegningen. Versionen er opstået i Tyskland efter alt at dømme i Hamborg eller Bremen. Dette nye mærke afledt af det gamle virker slet ikke. Den truende hånd er i disharmoni med den glade sol og den enkle formfuldendthed, som det originale mærke besidder, er brudt og ødelagt. Anne Lund havde fat i en stærk pointe, da hun tegnede logoet, nemlig dialogen og den kan ikke foregå eller forløses under truende forhold.

Når logoet med den glade sol så hurtigt blev verdenskendt, skyldes det, at det blev båret frem af tidens tendens. Det er et typisk 70'ers symbol vokset ud af oprørsbevægelserne på den ene side og af fredsbevægelserne på den anden. Logoet er åndeligt beslægtet med sloganet “make peace not war” og med hippiernes naive, men velmenende gestus med at stikke blomster i soldaternes geværløb. At logoet med stort set uformindsket styrke har overlevet gennem 36 år, skyldes at den sag, det plæderer for, er fortsat med at være aktuel gennem alle årene. Den retrobølge, som skyller ind over os, giver i kombination med diskussionen om vedvarende energi den lille brik med den store betydning ekstra vind i sejlene i øjeblikket. Vi, der har kendt mærket siden dets fødsel, tager det med fornøjet begejstring til os igen, og de unge bliver fanget af det, der oprindeligt fik logoet til at slå igennem: Budskabet kombineret med det fængende motiv.

Anti-atomkraft bevægelsen

Den bevægelse, som satte den afvæbnende sol i verden, udsprang af mange forskellige begivenheder rundt om i verden. I Danmark fik etableringen af Atomenergikommisionens

Forsøgsanlæg Risø – det senere Forskningscenter Risø og til sidst Risø DTU – afgørende betydning. Anlægget blev indviet 6. juni 1958 med det formål at forske i fredelig udnyttelse af atomenergi. På baggrund af atombombernes forfærdelige effekt som masseødelæggelsesvåben under 2. Verdenskrig var alene navnet på anlægget nok til at få børsterne til at rejse sig hos en god del af befolkningen. Den kolde krig, hvor henholdsvis USA og USSR oprustede med atomvåben, udløste samtidig angst for en atomvåbenkrig med uoverskuelige langtidsvirkende konsekvenser.

En massiv folkelig protestbevægelse begyndte derfor at vokse frem. Hele protestbølgen var mere eller mindre et fælles europæisk anliggende, som opstod i slutningen af 1950'erne. Danmark blev direkte påvirket af England, som langfredag 1960 afholdt en stor march mod atomvåben. Blandt deltagerne var højskolelæreren Carl Scharnberg, der blev så inspireret af sine oplevelser ved marchen i England, at han ønskede at sætte gang i en lignende markering i Danmark. Det lykkedes at få stablet Kampagnen mod Atomvåben på benene, og den første march fandt sted i oktober 1960. Den tog udgangspunkt i Holbæk med små 500 deltagere. Flere sluttede sig til gruppen undervejs, og da marchen

Den første atommarch, som protesterede mod brugen af atomvåben, fandt sted fra Holbæk til København i oktober 1960. Foto Ebbe Andersen.

tre dage senere var nået til Rådhuspladsen i København, var gruppen nået op på omkring 5000 deltagere. For datidens forhold var der tale om en slagkraftig folkelig markering. Marcherne blev gentaget som de såkaldte påskemarcher i påsken i henholdsvis 1961 og 1962, og ved den sidste demonstration var deltagerantallet nået op på omkring 25.000.

Protesten mod atomvåben smittede af på holdningen til atomkraft som energikilde. Usikkerheden og modstanden fik yderligere vind i sejlene, da oliekrisen i 1973 forårsagede planlægning af et atomkraftværk på Gyllingnæs tæt på Odder i Jylland. Da Barsebäck blot 30 kilometer fra den danske hovedstad blev indviet i 1975 eskalerede debatten en ekstra tand.

Debatten om det første atomkraftværk i Danmark bølgede frem og tilbage i de kommende år og førte i 1978 til en atommarch mellem Gyllingnæs og Aarhus.

OOA og Anne Lund

På baggrund af de græsrodsbevægelser og det miljø, som langsomt havde vokset sig stærkt op gennem 1960'erne, dannedes nye fraktioner, som protesterede mod atomkraft som energikilde. En af disse var Organisation til Oplysning om Atomkraft forkortet til OOA. Bevægelsen blev stiftet i København i 1974 som reaktion på regeringens overvejelser om at bygge atomkraftværker i Danmark og som en protest mod Barsebäck, der var under opførelse så tæt på Danmark, at en evt. ulykke ville få alvorlige – for ikke at sige katastrofale – konsekvenser for store dele af landet, ikke mindst København. Diskussionen om et atomkraftværk på Gyllingnæs blev med hjælp fra en energigruppe i Gylling startskuddet til etableringen af en lokalgruppe af OOA med base i Aarhus.

En af bevægelsens mærkesager blev således nedlæggelsen af Barsebäck og kampen mod opførelse af atomkraftværker i Danmark. Organisation, der var baseret på en frivillig og ulønnet indsats, voksede betydeligt gennem 1970'erne og fik tillige en vigtig rolle i studenterbevægelsens oprør.

Det var i regi af denne organisation, at Anne Lund som medlem af OOA, udførte sit lille værk, der skulle få så stor betydning for anti-atomkraft bevægelsen. I tidens og organisationens ånd overdrog Anne Lund alle rettigheder til logoet til OOA, der patenterede det i 1977, så det var varebeskyttet i Danmark. Indtægterne fra salget af mærket på t-shirts, bad-

ges, muleposer, pins, klistermærker etc. gik til OOAs arbejde og oplysningskampagner. Efterfølgende blev mærket ligeledes varebeskyttet i en række andre europæiske lande efterhånden, som det blev mere og mere udbredt i verden for i 2004 at blive registreret som EU-varemærket 004193091.

Oliekrisen i 1970'erne gav næring til planerne om at bruge atomkraft som energikilde. Billedet fra 1978 viser en atom-march, som demonstrerer mod planlægningen af et atomkraftværk på Gyllingnæs ved Odder.

Vi akkumulerer plutonium

Midt i koret af de højroastede protester med slagord som "Hvad skal væk? – Barsebäck! Hvad skal ind – Sol og vind!" lød også den iørefaldende og fængende melodi til omkvædet "Vi akkumulerer, vi akkumulerer, plutonium, millirem, millirem". Et af de store problemer ved atomkraftværkerne var nemlig, at de producerede det ekstremt farlige og vanskeligt nedbrydelige giftstof plutonium, som kan anvendes til fremstillingen af atombomber. Teksten til sangen stod forfatteren og instruktøren Hans Kragh-Jacobsen for, og den blev sat til musik af Rebecca Brüel som den første spæde start på Jomfru Ane Band. Pladen med "Plutonium" blev indspillet i 1976, og den genlød til snart sagt enhver fest på den tid,

En af de meget populære sange i 1970'erne var Jomfru Ane Bands "Plutonium". Her ses pladecoveret med solmærket, som gør atomreaktoren seende.

hvor der til heftige bevægelser på dansegulvet blev skrålet med på omkvædet. Ved en genudgivelse af nummeret i 1980 gik overskuddet fra salget til organisationer mod atomkraft i Danmark, Sverige og Norge, og pladecoveret viste en styg, pengegrisk kapitalist, der stak et tykt seddelbundt indenfor jakken. Hans ansigt var dannet af en firkantet atomreaktor, og som øjne sad to af de smilende solmærker på henholdsvis det danske og svenske sprog.

I 1983 fik den smilende sol en central placering i Aarhus midtby. På en gavlvæg i Vestergade ved Emil Vetts Passage blev der nemlig udført et stort gavlmaleri af motivet. Som følge af planer om bygningsmæssige ændringer var maleriets eksistens truet i 2008, men en folkelig appel reddede det. Så solen skinner fortsat over de forbipasserende og markerer en behørig cadeau til det verdenskendte Aarhus logo.

De omfattende marcher og demonstrationer havde deres virkning og i 1985 besluttede Folketinget, at atomkraft ikke skulle være en del af den danske energiforsyning. Med lukningen af den første reaktor på Barsebäck i 1999 oplevede OOA, at deres mission i vidt omfang var nået i mål, og organisationen nedlagde sig selv i maj 2000. Den blev afløst af den ikke kommercielle OOA Fonden også kaldet Solfonden,

som nu ligger inde med rettighederne til solmærket og bestyrer de forskellige licenser og aftaler omkring brug af mærket. Fonden støtter det samme formål som OOA, nemlig kam-pagner, der oplyser om alternative energikilder og bekæmper brugen af atomkraft.

Et nationalt klenodie

Fra i udgangspunktet at være et ydmygt bidrag til en græs-
rodsbevægelse har den smilende sol indtaget pladsen som et
nationalt klenodie. Denne nye position blev lysende klar, da
Nationalmuseet i maj 2000 i anledning af mærkets 25 års
jubilæum åbnede en lille udstilling om mærket og dets hi-
storie. Året efter blev mærket en del af Nationalmuseets nye
permanente udstilling "Danmarkshistorier 1660-2000". Den

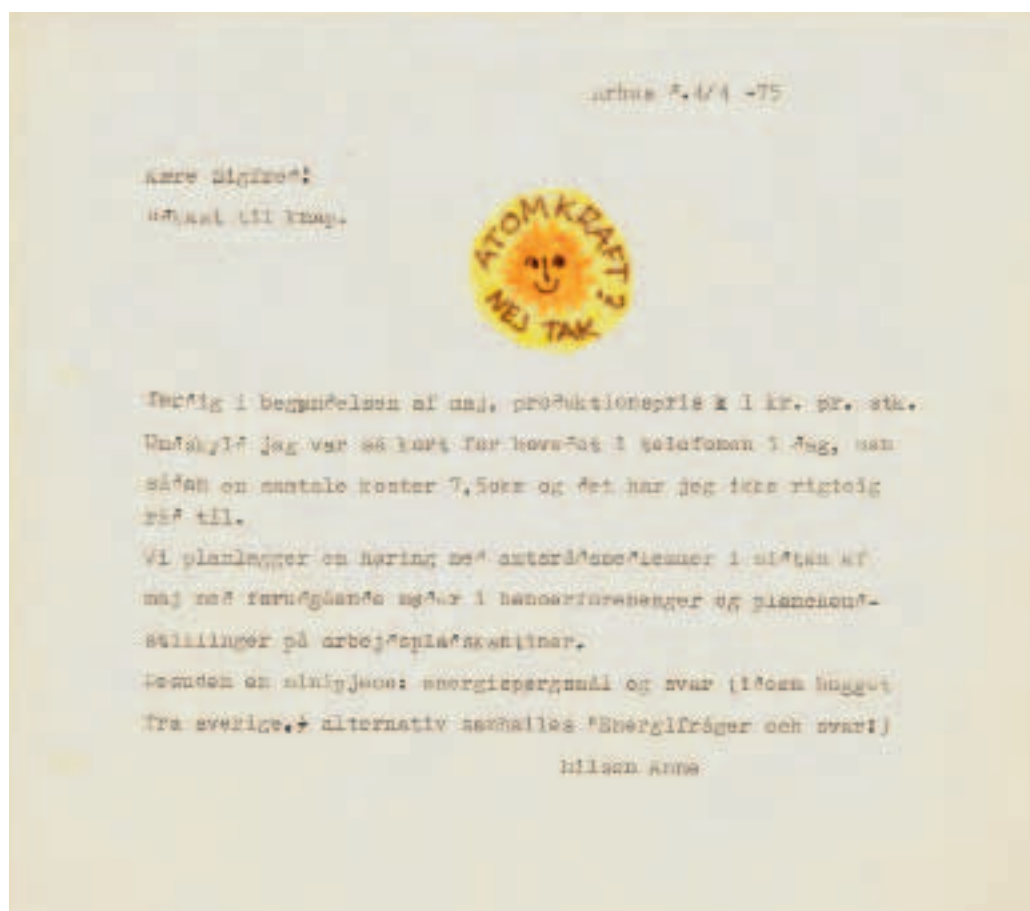

*I 1983 blev den smilende sol
malet i en flere meter høj ver-
sion på gavlveggen ved hjørnet
af Emil Vettis Passage og Vester-
gade i Aarhus.*

originale køkkenbordstegning er desværre ikke bevaret, men på Nationalmuseet findes et brev fra Anne Lund til OOAs landssekretariat, forsynet med en tilsvarende skitse.

Ved sin kolossale udbredelse har den fornøjede, smilende sol givet budskabet "Atomkraft? Nej tak" gennemslagskraft på tværs af landegrænserne. Med enkelhedens styrke har det overlevet både den OOA organisation, som oprindeligt affødte det, samt forsøgsanlægget Risø og Barsebäck, som satte ekstra gang i den danske modstand. Mærket efterspørges stadig og er fortsat topaktuelt. Desværre kunne man sige, da det er atomulykker, som den seneste i Fukushima 11. marts 2011 i Japan, der sætter fornyet gang i salget. Det åbne spørgsmål er, om mærket en dag bliver overflødigt og kommer til at stå som et historisk kuriosum, eller om det har en mission, som rækker langt ind i fremtiden. Kun tiden kan vise det.

Anne Lunds udkast til den smilende sol findes i dag som et nationalt klenodie på Nationalmuseet.

Noter

En stor tak til Anne Lund og formand for Solfonden Bente Meillier for oplysninger om solmærket og OOA bevægelsen.

English summary

The Smiling Sun Logo with the cheerful, smiling sun saying “no thanks” to nuclear power is well-known and loved by most people. However, very few people know that the world-famous logo was designed in Aarhus. In 1975 Anne Lund, who was a 21-year-old student and activist at that time, created the anti-nuclear power logo. Anne Lund intended the logo to create a friendly dialogue, and so she broke with the current, slightly threatening socialist sign language. The rights to the logo were signed over to the organisation OOA – the Organisation for Information on Nuclear Power. Today the logo has been produced in more than 35,000,000 copies and can be found all over the world in more than 45 different languages.

